

ці ознаки у частковому явищі, виконуючи у зазначеній послідовності розумові операції.

Отже, вироблена стратегія дослідження та зазначені умови проведення констатувального етапу дослідження дали змогу визначити стан сформованості знань про дієслово в учнів 2-4 класів з ТПМ відповідно до вимог чинної програми для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення з предмету «Українська мова». Подальший аналіз результатів дослідження дозволить скласти адекватну програму корекційного впливу.

Література:

1. Білецька М.А. Рідна мова: підруч. Для 2 кл. М.А. Білецька, М.С. Вашуленко – 4-те вид. – К.: Освіта, Освіта 2009, 2010. – Ч.ІІ. – 127с.
2. Вашуленко М.С. Рідна мова: Підруч. Для 3кл./ М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко – К.: Освіта, 2003. – Ч.ІІ. – 112с.
3. Вашуленко М.С. Українська мова: Підруч. Для 4кл. загальноосвіт. навч. закладів / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко; За наук. ред.. М.С. Вашуленка – Харків: Сиція, 2012. – Ч.ІІ. – 128с.
4. Програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Частина 1 / Тищенко В.В., Данілавичюте Е.А., Гаврилова Н.С. / За ред. М.К. Шеремет – К.: Неопалима купина, 2006. – 360 с.
5. Українська мова: підручник для 2 кл. Загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Ч.1 / ав.кол.: В.В. Тищенко, Е.А. Данілавичюте, Л.Є. Трофименко – К.: Педагогічна думка, 2009. – 96с.
6. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). – К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. – 208с.

УДК 159.942+159.947:376.43-053.2

*Рецензент: Макарчук Н.О.
кандидат психологічних наук,
заступник директора
з науково-експериментальної роботи
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України*

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ
САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ВІКУ З СИНДРОМОМ ДАУНА**

Грикун А.С.

У статті здійснено теоретичний аналіз досліджень проблеми емоційно-вольової саморегуляції дітей молодшого віку з синдромом Дауна. Визначено специфіку психічного розвитку дітей молодшого віку з синдромом Дауна у порівнянні з дітьми загальноосвітньої школи.

Ключові слова: емоційно-вольова саморегуляція, молодший шкільний вік, діти з синдромом Дауна

Особенности формирования эмоционально-волевой саморегуляции у детей младшего возраста с синдромом Дауна.

В статье осуществлен теоретический анализ исследований проблемы эмоционально-волевой саморегуляции детей младшего возраста с синдромом Дауна. Определена специфика психического развития детей младшего возраста с синдромом Дауна по сравнению с детьми общеобразовательной школы.

Ключевые слова: эмоционально-волевая саморегуляция, младший школьный возраст, дети с синдромом Дауна

Features of emotional and volitional self-regulation in young children with Down syndrome.

The article highlights the theoretical analysis of the problem of emotional and volitional self-regulation of young children with Down syndrome. The specificity of mental development of young children with Down syndrome compared with children of secondary school.

Keywords: emotional and volitional self-regulation, primary school age, children with Down syndrome

Формування емоційно-вольової саморегуляції є однією з найважливіших умов становлення особистості дитини. Розвиток емоційної сфери, як підґрунття до формування та функціонування саморегуляції, сім'я, школа та оточення дитини. Детермінація емоційно-вольова сфера є первинною формою психічного життя та "центральною ланкою" у психічному розвитку особистості. [2, 4, 5]

Молодший шкільний вік охоплює період життя дитини від 7-8 до 11-12 років і супроводжується зростаючими змінами психофізіологічних, психічних та соціальних сферах функціонування дитини. Зокрема, спостерігаються зміни в діяльності центральної нервової системи, у розвитку кісткової і м'язової систем, а також функціонуванні організму загалом.

Вагомого значення набувають зміни викликані специфікою самої провідної діяльності, якою має оволодіти школяр та зміни соціальної ситуації розвитку за яких спостерігається розширення форм та способів реалізації життєвих цілей та сфер міжособистісних взаємодій. Особливої динаміки зазнають емоційні та вольові процеси молодшого школяра, зокрема,

з'являються нові переживання, емоційне ставлення до ряду явищ і сторін дійсності. [1]

У психічному розвитку школяра 6-7 років і школяра 9-10 років спостерігаються суттєві відмінності. Однак при наявності відмінностей між першокласником і учнем IV класу можна визначити те загальне, що в цілому є характерним для емоційного життя дитини молодшого шкільного віку, а саме: існування тенденцій до недорозвинення особистісних компонентів; зниження критичності щодо себе та оточуючих людей; розгальмовування потягів; невиправдані афекти. Практично невирішеною є проблема розвитку та функціонування емоційно-вольових процесів, а також виявлення тенденції та способів регуляції ними у дитини з синдромом Дауна. Звідси, *метою* статті є здійснення теоретичного аналізу стану розробленості в сучасній психологічній науці проблеми емоційно-вольової саморегуляції дітей з синдромом Дауна.

Проблемам формування та функціонування емоційної сфери дітей з розумовою відсталістю були присвячені дослідження І. Бгажнокової, О. Вержиховської, Ж. Намалбаєвої, В. Петрової, С. Рубінштейн в яких науковці здійснювали розвідки у пошуках оптимальних засобів формування емоційно-вольових процесів у дітей, що мають недостатньо сформований розумовий розвиток. [6]

Традиційно у психології емоції розглядаються як процес відображення ставлення індивіда до різноманітних внутрішніх та зовнішніх подразників, як сигнал про задоволення або незадоволення його потреб. Виділяються притаманні тільки людині вищі емоції або почуття, які переживаються у ситуації задоволення-незадоволення соціальних потреб, зокрема таких, як інтелектуальні, естетичні тощо. Розвиток емоційної сфери в онтогенезі здійснюється в напрямку посилення диференційованості переживань, підпорядкування їх інтелекту, а також формування та поглиблення почуттів. [8]

Основним аспектом функціонування дитини при порушеннях розумового розвитку є своєрідна незрілість її особистості, що обумовлена як особливостями розвитку її мотиваційної та інтелектуальної сфер так і низкою особливостей функціонування її емоційної сфери. Специфіка формування емоційної сфери такої дитини розкривається в наступному. По-перше, почуття розумово відсталого дитини довгий час недостатньо диференційовані. У цьому відношенні вона дещо нагадує малюка, зокрема обмеженим діапазоном емоцій від крайнього задоволення і радості до суму і сліз. Якщо у дитини старшого віку зі збереженим інтелектуальним розвитком спостерігається безліч різних відтінків переживань: зокрема, новизни, подиву, сумніву, радощів пізнання, що стають основами формування у подальшому її пізнавальних інтересів та допитливості. То, емоційна сфера школяра з розумовою відсталістю, на думку О. Вержиховська, характеризується більш примітивними, здебільшого полюсними емоційними реакціями, досить часто дитина відчуває тільки або задоволення, або незадоволення, а щодо диференціації відтінків переживань – то вона є практично відсутньою. Переживання дитини з розумовою відсталістю можна назвати спрощеними, примітивними, проте в неї досить чітко виражений характеристика позитивних або негативних емоцій. При цьому вони не завжди вмотивовані. Дитина може безпричинно сміятися, радіти дрібницям. Негативні емоції виникають несподівано, носять стійкий характер. [3]

По-друге, почуття розумово відсталих дітей часто бувають неадекватні, непропорційні впливам зовнішнього світу, за своєю динамікою, на відміну від нормального розвитку, де загальною рисою емоційної сфери стає зусилля дитини зі стриманості у вираженні таких почуттів як невдоволення, роздратування, заздрість, прояв яких викликає зауваження, піддається обговоренню і осуду. Здатність до оволодіння почуттями у дітей з розумовою відсталістю є значно зниженою, аніж у дітей зі збереженим розумовим розвитком, що першочергово пояснюється специфікою органічного ураження чи функціонування хвороби. Так, у одних дітей з розумовою відсталістю

можна спостерігати надмірну легкість і поверховість переживань серйозних життєвих подій, швидкі переходи від одного настрою до іншого, в інших дітей (такі зустрічаються набагато частіше) спостерігається надмірна сила й інертність переживань, що виникають з приводу неістотних приводів. Для прикладу, незначна образа може викликати дуже сильну і тривалу емоційну реакцію. Переїнявшись бажанням будь-куди піти, з ким побачитися і т. д., розумово відстала дитина не може потім відмовитися від свого бажання, навіть якщо це стало недоцільним. Низька здатність до контролю своїх емоційних проявів є характерною для молодшого школяра, а часто він навіть не намагається це робити. Слабкість інтелектуальної регуляції емоцій виявляється ще й у тому, що діти не здатні здійснювати корекцію власних переживань відповідно до ситуації, вони не можуть знайти задоволення будь-якої своєї потреби у іншій дії, яка заміщає первинно задумане. [8]

Істотні труднощі у розумово відсталих учнів, особливо молодших класів, викликають при розумінні емоційних станів, що презентуються змістом персонажів, зображених на картинках. Діти допускають неточності при тлумаченні міміки персонажів, неправильно визначають складні переживання, роблячи їх простішими. Складні емоції соціально-морального характеру, тонкі відтінки почуттів залишаються недоступними для розуміння дітей з розумовою відсталістю. Разом з тим майже всі учні правильно розуміють і називають стани, які часто переживаються ними самими чи оточуючими людьми (радість, образа, біль), що підтверджено в дослідженнях Ж. Намазбаєвої та Н. Стадненко. [8]

У свою чергу, емоції дітей з синдромом Дауна більш збережені, ніж інтелект. Більшості з них знайомі гнів, страх, радість, смуток. Але зазвичай емоційні реакції цих дітей слабкі і по глибині не відповідають причинам, що викликала їх, хоча спостерігаються і занадто сильні переживання з незначного приводу. Відносне збереження їх емоційної сфери дозволяє досить успішно проводити з цими дітьми корекційно-виховну роботу.

На відміну від емоцій в психології воля розглядається, з одного боку, як спроможність суб'єкта до довільної регуляції власної поведінки, уміння організувати свою діяльність, керувати нею, долати труднощі та перешкоди, що стоять на заваді досягнення мети. З іншого боку, воля трактується як якість особистості, сутність якої зводиться до здатності індивіда протистояти своїм безпосереднім бажанням, стримувати або трансформувати власні імпульси, підпорядковувати їх більш значущим, важливішим мотивам.

Формування простих умовних рефлексів відбувається у розумово відсталих школярів майже так само, як і у дітей з нормою. Але при цьому розумово відсталі не усвідомлюють своїх дій, не можуть дати вербального звіту про те, що відбувалось під час експерименту. Істотні відмінності між дітьми з розумовою відсталістю та дітьми з нормою виявлені в процесі формування умовних рефлексів за вербальною інструкцією. Пояснення того, на який сигнал, яким чином потрібно реагувати, і вимога давати самому собі відповідні команди, у дітей з нормою формувались "з місця", тобто з першого пред'явлення подразника. Дітям з розумовою відсталістю усна інструкція не лише не допомагала, а, навпаки, перешкоджала утворенню умовних зв'язків. Це означає, що інертність нервових процесів дітей з розумовою відсталістю ускладнює процес підпорядкування практичних дій мовленню. [8]

Слабкість волевої саморегуляції в учнів виявляється передусім у навчальній діяльності. Б. Пінський провівши низку експериментів доводить, що труднощі розв'язання дітьми, пов'язані насамперед з організаційним рівнем. Діти приступають до виконання завдання без належного аналізу умов, не вміють самостійно визначити цілі, спланувати дії та операції, контролювати послідовність та правильність їх виконання. Поява труднощів виявляє схильність дітей до швидкої виснажливості, відволікання від поставленої мети або повної її втрати. Порушеним у них виявляється і сам процес цілепокладання: мета, поставлена вчителем перед учнями на уроці,

часто ними сприймається у спотвореному вигляді й тому не може бути досягнута.

Н. Стадненко зазначає, що багато дітей молодших класів вкрай безініціативні, не можуть самостійно керувати своєю діяльністю, підпорядковувати її певним цілям; не завжди можуть зосередити зусилля на подоланні навіть незначних перешкод. Їм властиві безпосередні, імпульсивні реакції на зовнішні подразнення, необдумані дії та вчинки, невміння протистояти волі іншої людини. Діти з розумовою відсталістю молодшого віку не вміють контролювати свої бажання та вчинки, підкоряти свою поведінку висунутим вимогам. [8].

Діти з синдромом Дауна здебільшого характеризуються труднощами сприйняття простору і часу, що заважає їм орієнтуватися в навколишньому світі. Вони не вміють і не можуть інтегрувати свої відчуття – одночасно концентрувати увагу, слухати, дивитися і реагувати і, отже, не мають можливості в окремо взятий момент часу обробити сигнали більш ніж від одного подразника. Оволодіння мовою у цих дітей настільки уповільнено, що можливість їхнього навчання за допомогою спілкування з іншими людьми вкрай утруднена. Через труднощі вираження своїх думок і бажань діти з синдромом Дауна досить часто у більш дорослому віці (йдеться про підлітковий та юнацький вік) часто переживають і відчувають себе нещасливими. Звідси, особливості їхньої саморегуляції матимуть свої прояви в різному ступені при різних формах виконуваної діяльності.

Так, якісними проявами функціонування емоційно-вольової саморегуляції у дітей з синдромом дайна може супроводжуватися й тенденціями до несамотійності, безініціативності, невмінням керувати своїми діями, невмінням долати щонайменші перешкоди, протистояти будь-яким спокусам чи впливам поєднуються, однак, із ознаками протилежного характеру. Такі суперечності давно вже помічені олігофренопедагогами і описані в дефектологічній літературі, зокрема І. Бгажноковою, В. Петровою, С. Рубінштейн. Так, наприклад, виявляється, що якщо розумово відсталій

дитині дуже захотілось чогось всупереч порядку, вона проявляє достатню наполегливість та цілеспрямованість, виявляє вміння подолати певні труднощі і навіть деяку опосередкованість, поміркованість поведінки.

С. Рубінштейн вказує, що функціонування певної поміркованості, навіть, несподіваної для педагога, хитрості, тобто опосередкованість поведінки, може проявитись за необхідності приховати вчинок або домогтись задоволення якихось егоїстичних інтересів. Відомо, що нерідко діти з розумовою відсталістю проявляють достатню цілеспрямованість дій та непогано орієнтуються і діють у конкретних побутових умовах. Отже, слабкість волі виявляється у розумово відсталих не завжди і не в усьому. Вона чітко виступає лише у тих випадках, коли діти знають, як потрібно діяти, але при цьому не відчують у тому потреби. [7]

Такі ж різкі контрасти спостерігаються й тоді, коли йдеться про інші показники та прояви волі. Розумово відстала дитина часто не в змозі відмовитись від чогось безпосередньо бажаного навіть заради більш важливого та захоплюючого, але далекого. Віддалені у часі радощі та труднощі виявляються блідими тінями поряд із безпосередньо близькими, хоча б і мізерними задоволеннями або втратами. Звідси, однією з основних причин труднощів засвоєння нових знань дітьми є недорозвинення їхньої довірливості пізнавальних процесів. Довільна увага у таких дітей виявляється дуже нестійкою. Вони не можуть зосередитися на уроці, часто відволікаються, тому вчителю доводиться використовувати різні способи привабливання та підтримки уваги учнів на належному рівні.

У розвитку здатності до саморегуляції важливу роль відіграють стратегії поведінки батьків. Батьки, дітей з синдромом Дауна забезпечують менш оптимальні умови для своїх дітей, так як не в змозі регулювати свою поведінку, щоб підлаштуватися під більш повільний темп розвитку дитини. Вони часто беруть на себе ініціативу в багатьох життєвих ситуаціях, що може бути одним з чинників зниження рівня мотивації досягнень у дітей з синдромом Дауна. Так, на відміну від дітей з нормою, які отримують

задоволення від вирішення помірно складних завдань, діти з синдромом Дауна демонструють більше задоволення, коли досягають успіху в вирішенні легких завдань. Можна припустити, що діти з синдромом Дауна переносять багато невдач, а дорослі не намагаються допомогти дитині пережити їх, і таким чином у дитини не формується бажання досягнення мети заради отримання підкріплення ззовні.

Емоційний розвиток дитини відбувається поступово в спілкуванні з оточуючими людьми і в процесі різних видів діяльності – гри, навчання, праці. Постійне розширення емоційного досвіду дитини, глибини і модальності переживань в значній мірі визначають спрямованість особистості, що формується. Емоційне життя дитини з синдромом дауна формують взаємини з учителем, процес навчання, відносини в родині з батьками, з колективом класу – відносини з однокласниками і положення в колективі. І хоча проблема розвитку емоційно-вольової сфери у дітей з синдромом Дауна вивчена не на достатньому рівні, існує ряд технологій розвитку, супроводу та корекції, які допоможуть дитині краще інтегруватись в суспільство. Однією з найбільш важливих складових корекційної роботи з дітьми даної категорії є робота по формуванню та розвитку базових психічних процесів, які забезпечують процес набуття досвіду.

Література:

- 1 Баранець Н.А., Формування ціннісними орієнтаціями школяра у сучасній інформаційній середовищі. Жур. Початкова школа. 2006. Т. №3.
2. Бреслав Г.М. Емоційні особливості формування особистості в дитинстві. - М.: Просвітництво, 2000. р
- 3 Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі: Монографія. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2009. – 228 с.
- 4 Запорожець А.В. Емоційний розвиток дошкільника і молодшого школяра. - М.: Просвещение, 1985. р
- 5 Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин – СПб : Изд-во Питер, 2000. – 288 с.
6. Колотыгина Е.А. Автореферат диссертации по теме "Эмоциональное развитие умственно отсталых первоклассников в разных социально-педагогических условиях", Нижний Новгород - 2009

7 Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дефектология». — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1986. — 192 с.

8 Стадненко Н.М., Матвеева М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології / За загальною редакцією Н.М. Стадненко. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. — 200 с.

УДК 159.922.762:159.942.5]-053.4

Рецензент:

Сак Т.В.,

доктор психологічних наук,

професор

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Депутат Н.І.

У статті висвітлено поняття емоційної сфери та її особливості у дітей із ЗПР. Визначено та обґрунтовано напрями дослідження структурних компонентів емоційної сфери у дітей із ЗПР.

Ключові слова: емоційна сфера, емоції, компоненти емоцій.

К проблеме исследования эмоциональной сферы детей дошкольного возраста с задержкой психического развития

В статье освещены понятие эмоциональной сферы и ее особенности у детей с ЗПР. Определено и обосновано направления исследования структурных компонентов эмоциональной сферы у детей с ЗПР.

Ключевые слова: эмоциональная сфера, эмоции, компоненты эмоций.

Research on the problem of emotional services preschool children with mental retardation

This article presents the concept of the emotional sphere and its features in children with mental retardation. Determined and the directions of the study of the structural components of the emotional sphere in children with mental retardation.

Key words: emotional sphere, the emotions, the components of emotion.

Важливе значення для формування соціально зрілої особистості відіграє розвиток емоційної сфери. Останнім часом значною мірою актуалізувалися наукові дослідження у напрямку особистісно-орієнтованого виховання, зокрема поглибленого вивчення афективно-особистісних утворень у дітей, особливо дошкільного віку. З'являються спеціально розроблені програми, спрямовані на розвиток емоцій та попередження виникнення відхилень у їх формуванні.

У спеціальній психології дослідження багатьох науковців вказують на ознаки емоційного неблагополуччя, які в тій чи іншій мірі спостерігаються